

KONUT HAKKI VE İHLALLERİ: KENTLİ HAKLARININ DOĞUŞU

Z. Gönül Balkır
Kocaeli Üniversitesi

ÖZET

Yerleşme özgürlüğünden başlamak üzere konut hakkıyla birlikte barınma ve ikamet yeri seçimi de özel olarak anayasal güvence altındadır. Konut hakkı güvenceye alınmadan, konut dokunulmazlığından, dengeli ve planlı bir kentleşmeden bahsedilemez. Her insanın konut ve çevresiyle, bir bütün olarak korunmakta olan bir kentte yaşama hakkı vardır. Konut hakkı, insan haklarının en düşük eşiği olarak nitelendirilebilir.

Eskimiş kent dokusunun yenilenme süreci de konut hakkı ihlallerine yol açmaktadır. Kentin yenilenmesi ve soylulaştırılması olarak ortaya çıkan, kentsel dönüşümle ilgili plan ve projeler; çoğu zaman devletin aktif olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu, konut hakkının; gerçekleştirilmesi güvencesine karşılık, konut hakkı ihlallerinin ta kendisi haline gelirler.

Konut hakkı ihlallerine karşılık, konut çevresini korumak için dayanışma hakları içinde yer alan konut hakkının; süreç içinde hukuki bir güvence olarak, kent ve kent çevresinin korunmasını temel alan kentli haklarına uzandığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Barınma hakkı, Konut Hakkı, Kentsel dönüşüm, Konut Hakkı İhlalleri, Kentli Hakları.

ABSTRACT

Right to housing with accommodation and choice of domicile has constitutional assurance like freedom of settlement. Without assurance of right to housing, it is not possible to mention the privacy of home and balanced and planned urbanization. Everybody is entitled to live in a city where he/she is protected by its home and its surroundings. Right to housing might be classified as the bottom line of the human rights.

Process of the renewal of old city may cause breaches of right to housing. Plans and projects concerning the urban transformation as renewing and ennobling the city, instead of the assurance of right to housing as a state responsibility actively perpetrated, quite often becomes the breaches of right to housing.

Despite of right to housing breaches, right to housing as a solidarity rights for the protection of

home's surroundings, by time, is seemed to be extended to urban rights that focus on the protection of the city and its surroundings.

Key words; Right to Shelter, Right to Housing, Urban transformation, Right to Housing Breaches, Urban Rights

GİRİŞ

İnsan hak ve özgürlükleri içinde güvenlik içinde yaşama hakkını güvenceye alan birinci kuşak haklardan olan yerleşme özgürlüğü ve insanlığın onur içinde yaşama hakkını sağlamak amacıyla ortaya çıkan sosyal haklar arasında yer alan konut hakkı; insan hakları bağlamında iç içe geçmiştir.

Bu çalışma da öncelikle sosyal bir hak olarak konut hakkı, konut hakkının kapsam ve içeriğiyle ulusal ve uluslararası güvenceleri incelenmeye çalışılarak, kentsel dönüşüm ve kentsel dönüşüm uygulamalarının neden olduğu içinde konut hakkı ihlallerine dikkat çekilecektir. Bu çalışmada son olarak yeni oluşmaya başlayan kentli haklarının kısa bir tarihsel gelişimi verilerek barınma temelli konut hakkından ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından temellenmeye başlayan kentli haklarına doğru nasıl bir gelişme ve dönüşüm yaşanmaya başladığı ve kentli haklarının nasıl doğup gelişmeye başladığı gösterilmeye çalışılacaktır.

'Konut hakkı ve ihlalleri: kentli haklarının doğuşu' konulu tebliğ'in kapsam ve içeriği; Sosyal Haklar bağlamında yer alan konut hakkı ve konut hakkı ihlallerinden dolayı ortaya çıkan yeni bir insan hakları talebi olarak ortaya çıkmaya başlayan kentli haklarının doğuş ve gelişimini ortaya koymak üzere belirlenmiştir.

Konunun genişliği ve Türkiye de yaşanan son dönem konut hakkı ihlallerinin özellikle kentsel dönüşüm projeleri üzerinden gerçekleştirilmesi nedeniyle bu konu da sadece iki örneğe dikkat çekilmesiyle yetinilerek yeni gelişmeye başlayan kentli haklarıyla ilgili olarak kurgusal ve teorik olsa da olabilecek en geniş biçimiyle bir teorik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Öte yandan barınma ve konut hakkının ihlal edilme sürecinden doğmaya başlayan kentli haklarının kentli haklarının ulusal ve uluslar arası güvencelerine daha kapsamlı yer verilebilir miydi diye sorulabilir. Ancak çalışmanın temel amacı, yer kısıtı nedeniyle konut hakkı ihlallerinin ortaya çıkardığı yeni bir insan hak talebi olan kentli haklarının doğuşu ve gelişiminin gösterilmesine ayrılmıştır. Çalışma; bu iki insan hakkı arasındaki sıkı ilişkinin ortaya konması ve sosyal hak olan konut hakkı ihlallerinden doğan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkan kentli haklarının gelişim potansiyelinin gösterilmesiyle sınırlandırılmıştır.

I. SOSYAL BİR HAK OLARAK KONUT HAKKI

İnsan hakları kavramı gerek doğrudan insan aklının ürettiği bir kavramsal düşünce olarak ve gerekse özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında özerk bir hukuk disiplini içinde kurumsallaşan bir değer ve sistem olarak, tarihsel evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkmış ve somutlaşmış bir birikimin ürünüdür (Gemalmaz, 1985-1986: 56). Tarihsel süreç ve zorunluluk nedeniyle; ikinci kuşak temel hak ve özgürlükler içinde ortaya çıkan sosyal haklar, devletin katkısı olmadan kişilerin kendi başlarına yararlanamayacağı haklardır.

Sosyal hakların temel amacı, bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve ülke içinde muhtaçlığın ve yoksulluğun yok edilmesidir. Sosyal haklar, ekonomik bakımdan zayıf ve güçsüz olanların; kendi yaşamlarını sağlamak ve güçlendirilmek için, hukukça korunma haklarına sahip olmalarıdır (Talas,1981-1982: 43). Sosyal haklar, ekonomik ve sosyal denge-sizlikleri azaltmaya yönelik haklardır (Turan, 1995-1996: 104). Bu hakların amacı, ekonomik ve sosyal yönden zayıf olan kişi toplumsal katmanları, özel olarak korunması gerekli kişi ve grupları korunak bunların maddi ve manevi varlıklarını geliştirmektir (Tanör, 1978, 54). Klasik haklar alanında daha çok hak ve özgürlükleri zedelememe ile yükümlü olan devlet, sosyal haklar alanında hakların somutlaştırma işlevini yükleneyecektir (Balkır, 2009: 90).

Sosyal haklar iktisadi ve sosyal eşitsizliklere tepki niteliğindeki haklardır (Tanör, 1978: 54). İkinci kuşak haklar, geniş yoksul kitlelerin temel gereksinimlerini karşılayarak, herkesin insan haklarından yararlanabilmesini amaçlayan ve insan haklarının mutlu bir azınlığın ayrıcalıkları olmasını önleyen araçlar olarak tasarlanmıştır (Uygun, 2002: 71). İnsanlığın yapabilirlik gücünden; insanlık onuruna geçişin tarihçesi olarak insan hakları, insanın kendisini üretmesi ve yeniden üretmek gelişimini sürekli kılması çabasından başka bir şey değildir (Gemalmaz, 2003: 697). Sosyal haklar toplumun güçsüz kesimlerinin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için devletçe gerekli önlemlerin alınması şeklindeki olumlu müdahalelerle gerçekleştirilen haklardır (Kaboğlu, 2002: 262). Sosyal haklar sosyal hukuk devleti bağlamında toplumsal eşitlik amacına yönelmiş haklardır. Sosyal haklar devletin katkısı olmadan kişilerin kendi başlarına yararlanamayacağı haklardandır. Sosyal hakların belirleyici niteliği toplumdan bireye doğru yararlandırıcı yönde olmalarıdır (Akıllıoğlu, 1995: 147).

Sosyal haklar, onur içinde yaşama hakkını ifadelendirirken; özünde, temel hak ve özgürlükleri toplumsallaştırmıştır. İşte konut hakkı, bu çerçevede insanlığın yaşar kalması ve toplumsallaşması için; olmazsa olmaz, en temel insan hakları arasında yer almaktadır. Sosyal haklar içinde yer alan konut hakkı, temel hak ve özgürlükler içinde yer alan yerleşme özgürlüğüyle birlikte; kişilerin konut değiştirme, diledikleri yerde konutlarını seçme ve yerleşme temel haklarını da kapsamına alır (Kaboğlu, 2002: 333).

1. Konut Hakkının Kapsam ve İçeriği

Tarihsel evrim sürecinde yerleşme özgürlüğü, 19. yüzyılın liberal anlayışının klasik kişi özgürlükleri arasında yer alır. Bireysel temele dayanan bu özgürlükler, devletin müdahale alanı dışında tutulmak istenir. Buna karşılık konut hakkı, 20. yüzyılın sosyal hakları kategorisine girer. Gerçekleşmesi devletin edimde bulunma yükümlülüğü altına girmesine bağlı olduğu için sosyal haklar, ancak sosyal devlet anlayışında uygulamaya konabilmiştir. Günümüzde, her iki yöndeki anlayış geniş ölçüde eşitlenmiş, kimi klasik haklar ve sosyal haklar büyük ölçüde içice geçmiştir. Bu nedenle, konut hakkının gerçekleşmesinde olduğu denli yerleşim özgürlüğünün sağlanmasında da devletin müdahalesi belirleyicidir.

Gerçekten, konut hakkını güvence altına almadan, yerleşim bazı toplumsal katmanlar için anlam taşımaz. Konut hakkı yerleşme özgürlüğü için gerekli, ancak yeterli değildir.

Çünkü, yerleşme özgürlüğü, konut hakkını aşan bir kavramdır. Yaşam kalitesi ise, ancak yerleşme özgürlüğünün varlığı ile sağlanabilir bir nitelik taşır. Yaşam kalitesinin ya da nitelikli bir yaşamın gerçekleşebildiği bir konut, belli çevresel koşullar dışında düşünülemez.

Konut hakkı, sadece yerleşme özgürlüğünün alt yapısını oluşturmakla sınırlı kalmaz; diğer hak ve özgürlüklerin de gerçekleşme ortam ve koşullarını oluşturur. Konut hakkı güvence altına alınmadan, konut dokunulmazlığı ve sağlık hakkının bir anlamı kalmayacağı gibi, dengeli bir çevre ve kentleşme de olanaklı değildir. Bu nedenle, konut hakkı insan hakların en düşük eşiği olarak nitelenebilir. Zira hakların minimal eşiği herkesin insan haysiyetine uygun bir yaşam sürdürmek amacı ile yararlanması gereken haklardır. Konut hakkını, içerisinde yer aldığı iktisadi, sosyal ve kültürel hakların insan hakları mimarisinde tuttuğu yer yeniden değerlendirilmeye tabi tutularak, anlamlandırılmak gerekir (Kaboğlu, 1995-1996: 151).

Birey için konut; barınma hakkının kullanılmasıdır. Barınma hakkıyla birlikte konut hakkı, bireyin; güvenliğinin sağlandığı, güvenliğin ve mahremiyetin olduğu tek yerdir. Konut da sağlık kadar önemli, hayati ihtiyaçlardan (Güzel ve diğerleri, 2009: 816). Konut bireye ait kişisel bir mekan olup, ikamet edenin; kentsel varlığının temel simgesi ve toplumun temel yaşama birimidir. Bu algı ve kabulle insanın en temel ihtiyaçlarından biri de barınma hakkının kullanılması bağlamında konut ve konut hakkıdır. Anayasamızın Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümünde yer alan konut hakkı; Devletin, bireylere konut sağlama yükümlülüğünde olduğunu ifade etmektedir. Sosyal Devlet, herkesin barınma ihtiyacını karşılamakla yükümlüdür.

Konut hakkı, dar anlamda barınma hakkı olarak değerlendirilebilirse de, bu hak asgari niteliklere sahip, uygun ve yeterli bir konutu gerekli kılmaktadır. Konut hakkıyla, insan onuruna uygun olarak yerleşme amacına tahsis edilmiş bir mekana sahip olma anlaşılmalıdır. Dar anlamda barınma hakkı olarak ifade edilen konut hakkı; asgari niteliklere sahip uygun, yeterli bir konutu gerekli kılar. Yerleşme özgürlüğünün altyapısını oluşturan konut hakkı aynı zamanda diğer hak ve özgürlüklerin gerçekleşme ortam ve koşullarını oluşturur. Temel hak ve özgürlükler içinde; yerleşme hakkı; insan haklarının gelişim sürecinde birinci kuşak haklar arasında yer alırken; süreç içerisinde; konut hakkı ve konut çevresinin korunması olarak sosyal haklarla bütünleşmiştir. Her insanın güvenli sağlam bir konut edinme hakkı bulunduğu gibi; devletin de konutta seçenek, çeşitlilik, ulaşılabilirliği artırma ödevi bulunmaktadır.

Konut hakkı ve yerleşme özgürlüğü; bireyin yaşama hakkını güvence altına alırken; aynı zamanda meslek seçme özgürlüğünü, işyerini serbestçe belirleme özgürlüğünü belirler. Bu bağlamda konut hakkı; bireyin hem ekonomik ve sosyal, hem de kişisel yaşamını serbestçe düzenlemesinin temel öğelerini ve koşullarını oluşturur (Gören, 2006: 443). Konut hakkı ve yerleşme özgürlüğü; sosyal ve ekonomik güvenliği sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, suç işlenmesini azaltmak ve kamu mallarını korumak amaçları ve hakları ile her insan hakkı gibi kamu düzeni adına sınırlandırılabilir. Anayasamızın koyduğu ölçütlerle yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılması ve devletin konut ihtiyacını karşılama hak ve görevi birbirini tamamlayan kurullarla bir bütün halinde temel insan hakları arasında yer alır.

2. Konut Hakkının Uluslararası Güvenceleri

Konut hakkı, uluslararası belgelerce güvence altına alınmıştır. Konut hakkı, uluslar arası insan hakları sözleşmeleriyle de güvence altına alınmış ve bu belgelerde konut hakkının gerçekleştirilmesi yönünde devletlere somut görevler yüklenmiştir. Gerçekten konut hakkı uluslararası insan hakları belgelerinde de; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi m. 25, Avrupa Sosyal Şartı m. 16, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 34. maddesinde görüleceği üzere güvence altına alınmıştır. Konut hakkı ve konut edinmeye ilişkin haklar; öncelikle 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25/1. maddesinde yer alır. 25/1. madde de; "Herkesin kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için; beslenme giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır." denilmektedir. 25.madde; Devlete, bu hakların sağlanmasını bir görev olarak yüklemektedir.

Konut hakkı; 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 11/1.maddesinde; "... herkese kendisi ve ailesi için beslenme, giyim, ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı vardır." şeklinde tekrarlanmıştır.

Konut hakkıyla ilgili olarak, Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesinde; "Devletler barınaktan yoksun kalma durumunu da tedricen ortadan kaldırmaya yönelik önlemler almalıdırlar. Devlet halkın kabul edilir düzeyde kentlerden yararlanabilmesini sağlamakla ve maddi olanağı dar olanlar için konut giderlerini ulaşılabilir bir düzeyde tutmakla yükümlüdür."denilmek suretiyle, Devletlere; konut hakkı ve konut çevresini koruma altına alma ve yaşayan herkesin konut ihtiyacının karşılama yükümü getirilmiştir (Sur, 1995: 107). Uluslararası belge ve sözleşmelerde konut hakkına yer verilmesinin temel nedeni, barınma ihtiyacını karşılayamayacak durumda olmanın temel bir insan hakkı ihlali olarak görülmesidir (Bulut, 2009: 216-217).

3. Konut Hakkının Ulusal Güvenceleri

1982 Anayasası'nın 17. maddesi, 56 ve 57. maddeleri; bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama ve barınma haklarını koruma altına alınmıştır. Anayasamızın 17. maddesinde "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip-tir" hükmüne yer verilmiştir. Konut hakkı herkese tanınmış temel bir hak olmakla birlikte özellikle yoksul kesimler açısından daha da büyük öneme sahiptir. Bu nedenle insan hakkı belgelerinde yoksul ve dar gelirli kesimlere özellikle yer verilmektedir. Türkiye özelinde de örneğin 1961 Anayasasının 49. maddesinde "devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır" ifadesine yer verilmiş ve bu yönde eğilim ortaya konmuştur.

Özne bakımından konut hakkı ile yerleşme özgürlüğü arasındaki fark bulunmaktadır. Sahip olma ve yapabilme olarak yerleşme özgürlüğünün yararlanıcıları herkestir. Buna karşılık konut hakkı, bir sosyal hak ve bir isteme hakkı olarak, güçsüz toplumsal katmanlara yönelmektedir. Konut edinme gücü bulunanların bu haktan yararlandırılmaları sosyal devletin öncelikli hedefidir. 1961 Anayasası, yoksul veya dar gelirli ailelerin konut ihtiyacını karşılamakla devleti yükümlü kılar (m. 49), 1982 Anayasası sadece devlete yö-

nelik olarak "konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır" kuralı ile getirilmiş bulunmaktadır. 1982 Anayasası genel bir kural getirerek konut sorununa ihtiyaç sahibi birey ve hak özneleri açısından yaklaşmaktan kaçınmıştır (m. 57). Öte yandan 1961 Anayasası özne kriterini birey olarak değil, yoksul konumdaki aile şeklindeki tanımlamasıyla hak sahibi öznelere sorumluluğunu açıkça ortaya koymuştu. Sosyal devlet sistemini öngören 1961 Anayasası, konut sorununu sosyal hak anlayışıyla çözüme kavuşturmayı hedeflemişti. Buna karşılık kenar başlığında "konut hakkı" kavramını kullanan 1982 Anayasası'nın (m. 57), konut sorununa "sosyal haklar ve sosyal devlet" anlayışıyla yaklaştığını ileri sürmek pek mümkün görünmemektedir (Kaboğlu, 1995-1996: 37).

Maddenin düzenleme şekli dikkate alındığında, bu yükümlülüğün; devlet için, bir tahhüt ve zorunlu bir ödev haline getirildiği görülmektedir. Öte yandan 1982 Anayasası'nın 56/3. maddesinde; Devlete, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürmesini sağlamak yükümlülüğü verilmiştir. Bu hüküm gereği, Devlet, bireylerin yaşama hakkını korumak ve sağlamak için tüm tedbirleri almalı ve bu hakkı tehdit eden her türlü sakıncayı ortadan kaldırmalıdır.

Konut hakkı ancak sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama imkânı olduğunda tam olarak kullanılabilir. Bu nedenle 1982 Anayasası'nın 56.maddesi çevre hakkını düzenlenmiştir. Anayasa'nın 56.maddesindeki düzenlemeyle; sağlıklı bir çevre ile konut hakkının birlikte ele alınması, Devlete; bu iki hakkın, birlikte gerçekleştirilmesi sorumluluk ve yükümlülüğünü getirilmiştir.

Devlet, 1982 Anayasasının 65. maddesinde yer aldığı üzere, Anayasa ile belirlenen görevlerini, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir. Anayasal sınırlama bakımından; konut hakkı'yla ilgili olarak, gerektiğinde kullanılabilir böyle bir sınırlama örtüşmemektedir. Konut hakkının gerçekleştirilmesinde, kullanılabilirliği düşünülen; devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüdeki sorumluluğu ve bu sorumluluğun sınırı; devletin gerek sosyal devlet kimliğiyle ve gerekse konut hakkının bir sosyal hak olması nedeniyle, devletin bu hakla ilgili yapma edimiyle yüklendiği anayasal sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

II. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE KONUT HAKKI İHLALLERİ

Toplumsal gelişmeler doğrultusunda gelişen çevre ve kentlilik bilinci, kent ve çevre hukukunu yarattığı gibi konut hakkı yanında; kent ve kentli haklarıyla birlikte kentsel dönüşümü de içine alan bir değişme sürecine girilmiştir (Keleş, 1991: 5).

Kentsel dönüşüm, mevcut kent yapısının uğradığı yenileme, yeniden geliştirme, sağlıklılaştırma, koruma, iyileştirme gibi pek çok farklı müdahalenin genel bir ifadesidir. Geçekondü bölgeleri, kaçak apartmanların yüksek yoğunlukta bulunduğu alanlar, doğal yıkım riski yüksek bulunan alanlar, kent merkezlerindeki çöküntü alanları, ekonomik ömrünü dolduran kent alanları ve tarihsel kent çekirdekleri kentsel dönüşüme konu olabilecek kent parçalarıdır. Eski kent parçalarının, kent merkezlerinin bakımsızlığa ve köhnelmeye terk edilmesi, yerleşim birimlerinin plansız ve düzensiz bir şekilde yapılaşması ve devamlılığı

gibi durumlar; sürdürülebilir kentlerin oluşturulması ve kentlerin özgün kimliğinin devamlılığının sağlanması kentsel dönüşümü gerektirmektedir (Üstün, 2009: 42- 45).

Kentsel dönüşüm proje ve uygulamaları ile, eskiyen ve köhneleşmiş kent alanlarının yeniden düzenlenmesi ve gerektiğinde bu bölgelerin tasfiyesiyle bu bölgelerde yeni yaşam alanları kurulması planlanmaktadır. Kentsel dönüşümle, sosyal konut inşalarını kapsayacak; bireylerin asgari niteliklere sahip, uygun ve yeterli konutlara sahip olması; özetle konut hakkının sağlanması hedeflenmektedir. Kentsel dönüşüm, kentin çöküntü alanlarının tekrar yaşam alanları haline getirilmesini sağlamanın yanı sıra, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarının giderilmesini hedef alındığı; kente fiziksel müdahaleden daha geniş bir müdahale olarak tanımlanabilir (Üstün, 2009, 214).

Kentlerde kaçak ve plansız yapılaşmanın neden olduğu sağlıklı yaşam koşulları, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümü için öncelikle kentlerin fiziksel koşullarının iyileştirilmesini hedefleyen planlama anlayışı birlikte; günümüzde kentsel mekânın sadece fiziksel bir mekân değil sosyal bir mekan olduğu benimsenerek, kentin sosyal, siyasal, ekonomik ve çevresel boyutlarını içinde barındıran planlanmaya başlanmasıyla, kentsel dönüşüm proje ve uygulamaları gündeme gelmiştir. Küreselleşme ve sanayinin desantralizasyon sürecinde, kentler işlev değiştirmekte ve özellikle tarihi kent merkezleri kimlik değiştirmektedir. Günümüzde önemli bir yere sahip olan küreselleşme öncelikle kentleri hedef almakta ve dolayısıyla kentlerin yarışabilirlik kapasitesi sahibi olmasını gerektirmektedir. Bu zorunluluk süreç içinde kastı aşan kentsel dönüşüm projelerine ve konut hakkı ihlallerine neden olmaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri ancak, tehlike gibi gereklilik hallerinde kent yapılarının yıkımını gerektirmekte, diğer hallerde işlevini kaybetmiş, köhneleşmiş yapılara ve alanlara yeni birer işlev yükleyerek, yapıların ve alanların yeniden değerlendirilmesini hedeflemektedir. Kentsel dönüşüm eskiyen kent arazisinin yeniden kullanımı ile yeni konut ve işyerlerinin oluşumu sağlayacak ve suç olgusunu azaltacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamaları, tehlikeli bölgelerde yapılaşmayı engellemek, sağlıklı durumda yıkılmak üzere olan binaların yıkılmasını sağlamak sureti ile yaşama hakkının korunmasını sağlamak üzere gerçekleştirilmelidir. Oysa mekansal ve ekonomik sonuçlar tam tersi sonuçları ortaya koymaktadır. İstanbul ve çevresinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarından; üst ve orta gelir grubunun faydalandığı, gecekondulardaki kiracıların ise dönüşümlerde konut hakları ihlal edilen ve kaybeden taraf olduğu gözlenmektedir. Kentsel dönüşümle yaşanan süreç, kentlerin gayrimenkul ve rant odaklı büyümesi sonucunu ortaya çıkarmış; toplumsal ve çevresel gelişmeyi yetersiz bırakmış ve yine bu süreçte oluşan yapı stoku yeterince sağlam olmamıştır.

Gecekonduların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak başlatılan kentsel dönüşüm uygulamaları, konut hakkıyla ilgili olarak yarattığı sorunlar ve mağduriyetler nedeniyle, kanyan bir yaraya dönüşmüştür. Çağdaş planlama yaklaşımı, plansız alanlarda noktasal ve parçacıl uygulamaları reddetmektedir. Bu tür kentsel dönüşüm uygulamaları; kentlerin stratejik planlama hedeflerini olumsuz yönde etkilemekte, kentsel alanlara büyük ve geri dönüşü olmayan zararlar verirken, pek çok konut hakkı ihlaline neden olmaktadır. Konut haklarını dikkate almadan yapılan her kentsel dönüşüm planlaması, yerini keyfililiğe dayalı plansız

kentsel dönüşüm uygulamalarına bırakmaktadır. Bu şekilde kentte yaşayanların konut hakkı, proje ve kararlara katılma hakkı, anayasaya aykırı bir biçimde kısıtlanmaktadır. Kentsel dönüşüm ve kent planlaması yanında kentsel dönüşüm projeleri ve uygulamalarında; nüfus akını, yerleşme, iskân, sanayi için kuruluş yeri sağlanması gibi temel hak ve hürriyetlerle mülkiyet hakkı ve konut hakkıyla ilgili sorunlar çıkmaktadır.

Uygulama da yerel yönetimler tarafından hızla benimsenen kentsel dönüşümde, bü-tüncül planlamanın unutulması; kaynak, araçlar ve yöntem belirlenmeden uygulama aşamasına geçilmesi konut hakkı ihlallerini ortaya çıkarmaktadır. Kentin yenilenmesi ve soylulaştırılması olarak ortaya çıkan kentsel dönüşümle ilgili plan ve projelerin özellikle devletçe aktif olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu konut hakkının gerçekleştirilmesi güvencesine karşılık çoğu zaman, tam anlamıyla konut hakkı ihlallerinin ta kendisi haline gelirler (Üstün, 2009: 217).

1980 sonrası egemen anlayış haline gelen neoliberal politikalar nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin büyük kentlerinde kentsel dönüşüm projeleri ortaya çıkmıştır. Süreç içinde kentsel yerleşim alanları metalaştırarak serbest piyasa ekonomisine sunacak yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve yerel yönetimler imar planlaması başta olmak üzere geniş yetkilerle donatılmaya başlamıştır. İmar konusunda yetkilendirilen yerel yönetimler hızlı bir biçimde belli sınıfların lehine kentsel dönüşüm sürecini başlatmışlardır. Bu süreçte kentlerde yeni bir arazi ve emlak pazarı ortaya çıkmıştır. Kent merkezlerindeki yoksul yerleşim alanları; mülkiyetlerin varsıl sermayeye aktarıldığı gökdelenler, lüks alışveriş merkezleri, otel ve konutların yapılabilmesi için el değiştirdiği kentsel dönüşüm projelerine dönüşmeye başlamıştır.

Kentlerin çeperinde yer alan araziler toplu konut projeleri, alışveriş merkezleri ve sanayi başta olmak üzere bazı kentsel fonksiyonların desantralizasyonu projeleri için hızla imara açılmaya başlamıştır. Gelişen ve genişleyen arsa ve emlak pazarında yoksul gecekonduların da kolayca gözden çıkarılmışlardır. Zira ekonomik yetersizlikleri ile bu insanlar hem soylulaştırılan yeni alanların maddi talebini karşılayamamakta, hem de soylu mekanlara ekonomik yetersizlikleriyle uyum sağlayamadıklarından ister istemez kendi yerleşim bölgelerinden çıkmak ve çıkarılmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta yaşadığı yerleşim bölgelerinden ve konutlarından çıkarılan bu insanların konut hakları tam anlamıyla ihlal edilirken bu insanlar kendi yaşam alanlarından terke zorlanmaktadır.

Ülkemizde 1980'lerin sonunda ıslah imar planlarının yanı sıra yerel yönetimlerin uygulamaları arasına giren ve büyük çaplı konut ihlallerine yol açan örneklerinden biri Ankara Dikmen vadisindeki gecekonduların için hazırlanan Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesidir. Proje süreci tam anlamıyla kentsel dönüşüm projelerinin nasıl konut hakkı ihlallerine yol açtığına göstergesi haline gelmiştir. Sonuçta proje öncesinde bir ya da iki katlı gecekonduların bulunduğu alana çok katlı apartmanlar inşa edilmiş; orta ve üst sınıfların bu alana gelmeleriyle yıllardır bölgede yaşayanların yerlerinden edilmeleri ve yer değiştirmelerine neden olunmuştur.

Aynı şekilde kentsel yaşam alanında büyük çaplı konut hakkı ihlallerine yol açan bir diğer güncel kentsel dönüşüm projesi Sulukule kentsel dönüşüm projesidir. Kentsel yapının

tıkanık ve kapalı alanlarını yenileştirmek ve soylulaştırmak amacına yönelik olarak planlanan ve genellikle yoksul kesimlerin yaşam alanlarını hedef alan kentsel dönüşüm projeleri sonucunda bu alanlarda yaşayan gerek mülk sahibi gerekse kiracıların yeni yapılacak konutlarda kendilerine yer edinmeleri ekonomik imkansızlık nedeniyle mümkün olmamaktadır.

Gelir seviyeleri oldukça düşük olan bu yerleşim alanlarının eski sakinlerinin; yeni konutları elde etmek için gereken bedeli sağlama olanakları yoktur. Bedeller konusunda kendilerine imkan yaratılsa bile bu yeni soylulaşan alanlarda yaşamlarına idame ettirecek ekonomik güçleri yoktur. Kentsel dönüşüm projelerinin yanlış uygulanması; konut hakkı ihlalleriyle buralarda yaşayanların buralardan çekilmeleriyle; konut hakkı ihlalleriyle karşılaşan bu alanlarda yaşayanların kendi konutlarından zorla çıkarılmaları ve kent dışına itilmelerine neden olmaktadır.

III. KENTLEŞME OLGUSU VE KENTLİ HAKLARININ DOĞUŞU

Kentler, toplumların tarihsel, ekonomik, siyasal, kültürel ve ahlaki gelişimlerinin bir anlamda uygarlıklarının yaşandığı mekânlardır. Kentin uygarlaşması, yaşanabilirlik temelinde kentsel çevrelerin geliştirilmesi, kent mekânını paylaşanların kentlerine sahip çıkmaları, kentsel sorunların aşılması sürecine katılmaları, kısaca kentli olma bilincini paylaşmaları ile olasıdır.

Kentlilik, kentlilerin kentteki üretim, tüketim ve bölüşüm sürecine katılmaları yanında, kentsel sistemde yaşanan çelişkilerin giderilmesi amacıyla örgütlenmelerini de gerektirir. Kentteki işbölümü, uzmanlaşma ve örgütlenme, yalnızca üretim ve tüketim sürecinde değil, kentsel çevredeki yaşam kalitesini bozan sorunların ve çelişkilerin giderilmesi aşamasında da gerçekleşmelidir (Akkoyunlu Ertan, 1997: 47).

Kentleşme olgusu; her şeyden önce demografik bir olgu olup dar anlamdaki bu demografik niteliğiyle kent sayısı ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatan kentleşme, bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmelerle etkileşim içindedir. Kentleşme, ekonomik, sosyal ve siyasal bir içerikle; "Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü davranışlara yol açan bir nüfus birikimi süreci" şeklinde tanımlanabilir (Ökmen, 1998: 1201).

Geniş anlamıyla kent kavramı; her türlü üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve işbölümünün en yüksek düzeyiyle, geniş fonksiyonların gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuyla, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyine yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesi olarak tanımlanabilir (Keleş, 1993: 19). Kentler, uygarlığın, medeniyetin beşiği olarak kentli hakların da içinde bulunduğu insan haklarının en iyi anlaşılma ve uygulanma mekanları olma fonksiyonuna sahiptirler (Ökmen, 1998: 1201).

Yapılı çevreyi oluşturan kentler, toplumların tarihsel, ekonomik, siyasal, kültürel ve ahlaki gelişimlerinin bir anlamda uygarlıklarının yaşandığı mekânlardır. Kentin uygarlaşması,

yaşanabilirlik temelinde kentsel çevrelerin geliştirilmesi, kent mekânını paylaşanların kentlerine sahip çıkmaları, kentsel sorunların aşılması sürecine katılmaları, kısaca kentli olma bilincini paylaşmaları ile olasıdır. Kentleşme beraberinde yabancılaşmayı değil; birlikteliği, dayanışmayı ve kaynaşmayı getirmelidir. Özellikle hızlı kentleşmenin yarattığı olumsuzlukların giderilmesi, yöneticiler ve uzmanlarla birlikte tüm kentlilerin örgütlü eylemiyle başarılabılır (Akkoyunlu Ertan, 1997, 33).

İnsan haklarının kullanılmasıyla ilgili hak ihlalleri ve bu hakların korunmasıyla ilgili hak taleplerinin gerçekleştirilmesindeki karşılıklı bağımlılık; insan hak ve özgürlüklerinin, bir bütün halinde kullanılmasını gerektirmektedir. İnsan haklarına bütüncül bir bakış ve kabulü zorunlu kılan bu gereklilik, aynı zamanda insan haklarının hem gelişimine hem de hak taleplerinin yeni insan haklarının ortaya çıkışıyla genişlemesine yol açmaktadır.

Onur içinde yaşama hakkını korumak için ortaya çıkan ve temel hak ve özgürlükleri toplumsallaştıran sosyal haklar ve bu bağlamda konut hakkı süreç içinde yaşanan konut hakkı ihlalleriyle birlikte konut ve çevresini koruma hakkına dönüşmüştür. Konut hakkının; konut ve çevresinin korunması hakkına genişlemesiyle yaşanan değişim; insanların kentlerin toplum ve ulusların dayanışarak var kalmasının temelini oluşturan dayanışma hakları kapsamında değerlendirebileceğimiz kentli haklarını ortaya çıkarmıştır.

Özünde sağlıklı bir şekilde yaşar kalma amacını kurgulayan konut hakkıyla birlikte; konut hakkı ihlallerine karşılık olarak ortaya çıkan kentli haklarıyla insan haklarında daha bütüncül bir koruma alanı yaratılmıştır. İnsanlığın yaşar kalması ve toplumsallaşması sürecinde konut hakkının; konut ihlallerine karşılık konut çevresini korumak için dayanışma hakları içinde yer alan kent ve kent çevresinin korunmasını temel alan kentli haklarına uzandığı görülmektedir.

1. Kentli Haklarının Kapsamı ve İçeriği

Plansız-düzensiz kentleşme ve sanayileşme, teknolojinin olumsuz etkileri, nüfus artışı ve doymak bilmez tüketim alışkanlıklarının baskısı; çeşitli toplumsal ve ekonomik sorunların yanı sıra çevresel değerlerin niteliğini bozucu sonuçlar da yaratmaktadır. Yerleşim alanlarının sağlıklı yaşam koşullarını yitirmesi, hukuksal alanda ve insan hakları felsefesinde yeni gelişmeleri zorlamış, kent hakkı ve çevre hakkı gibi yeni hakların ortaya konmasını ve insan hakları sistematiği içinde tartışılıp incelenmesini zorunlu hale getirmiş ve dayanışma haklarında yeni bir hak alanının oluşarak genişlemesi sonucunu doğurmuştur.

Kentsel-toplumsal sorunların artması, konut hakkı ihlalleri; kent sakinlerinin, kente aidiyet ve çevre bilincini arttırarak; buna ilişkin hak istemlerinin, kentli hakları olarak seldirilmesine neden olmuştur. Kentte yaşayanların yaşam çevrelerine sahip çıkarak, mekanlarının fiziksel, toplumsal, siyasal, kültürel olarak biçimlenişinde karar sahibi olma isteminde bulunmaları, kentli haklarının doğuşunu ve gelişmesini hızlandırmıştır.

İnsan onuruna yakışır bir konutta barınma olanağına kavuşturulması en temel insan haklarından biridir. Konut hakkının, konut ve çevresinin korunması olarak genişlemesiyle yaşanan değişim; insanların, kentlerin, toplum ve ulusların dayanışarak var kalmasının te-

melini oluşturan insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gereken kentli haklarını ortaya çıkarmıştır. Kent ve çevre haklarının yalnızca bugünkü kuşaklar için değil, gelecek kuşaklar içinde güvence altına alınması gereği, kent ve çevreye ilişkin düzenlemelerin gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Barınma hakkını temel alan konut hakkı ile yerleşme özgürlüğü ve kentli hakları olarak sayabileceğimiz haklar arasındaki sıkı bir işbirliği ve ilişki bulunmaktadır ve bu sıkı bağlantı anayasalar ve uluslararası metinlerde formüle edilmektedir. Yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, konut hakkının gerçekleştirilmesine bağlı olduğundan bu iki hak arasında sıkı bir birliktelik bulunmaktadır. Haklar arasındaki bu birliktelik ya da sıkılaştırılma; insan haklarının birbirinden ayrılmaz karakterinin konut hakkında somutlaştığını göstermektedir. Farklı nitelikli görünen birçok hak ile konut hakkındaki yakın ilişki son olarak kentli haklarının realize edilmesiyle açığa çıkmıştır.

Tüm yerleşim alanlarının sorunları özünde aynı ekonomik-toplumsal-siyasal yapının ürünüdür. Bu anlamda kentsel çevre, kentsel yaşam çevresi olarak değerlendirilmektedir. “Genel, evrensel ve soyut nitelikteki insan haklarının yaşama geçmesi, uygulamaya yansımaları, kentliler için kent içindeki bireyi temel alan kentli haklarıyla somutlaşmış olmaktadır” (Tekeli, 1994: 465).

Fiziksel ve kültürel bütünlüğü olan sağlıklı ve temiz bir çevre istemi, insanın temel hak ve özgürlükleri kapsamında yer alan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkının temelini oluşturur. Hem bireylere, hem de toplumun tümüne ait olduğu kabul edilen sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkının kullanılabilir bir hak haline gelebilmesi için kamu ve tüzel kişiler ile gerçek kişilerin çevrenin korunması konusunda yeterli hak ve yetkilere sahip kılınmaları gerekir.

İnsan hakları ancak toplum halinde önce kendine karşı olmak üzere birbirlerine saygı çerçevesinde kullanılabilir. İnsan haklarının toplu olarak birlikte kullanılabilmesi birliktelik bilincinin varlığını zorunlu kılarken insanların başkasının da aynı haklara sahip olduğu duyarlılığıyla davranması gerekir. İnsan hakları ve özgürlüklerinin toplumsal boyutu doğal olarak insanlar arası işbirliğini zorunlu kılar (Kaboğlu, 2002: 262). Kentli haklarının özü ve doğası, birliktelik ve birbirine saygıyı esas olan dayanışmacı bir yapıya sahiptir.

Kentli haklarının önemli bir özelliği de demokrasi arayışındaki kent ile ilgili bir kavram olmalarıdır. Eski Yunan'dan Roma'ya, Ortaçağ'dan Ulus-devletlerin oluşumuna ve günümüze kadar bakıldığında kentlerin demokrasi, insan hakları, yerellik, katılım gibi kavramlarla birlikte gelişmektedir. Kent, iktidarın mekansal dağıtımında önemli bir yer tutan, çoğulcu katılımı ve yerel hakları ön plana çıkaran bir mekandır. Daha çok demokratik yerel yönetim ile ilgili olan kentli haklarıyla; kentsel yaşam, kenti hem bir yerel hizmet birimi olma hem de demokratik kendi kendini yönetim birimi olma yaklaşımı ile ele almaktadır. Yerel yönetimin temel değerleri olan özgürlük, eşitlik ve refah gibi kavramlarla, insan hakları kavramı çakışmakta olup; bu çakışma noktasına, kentli hakları damgasını vurabilir (Ökmen, 1998: 1201).

Genel, evrensel ve soyut nitelikteki insan haklarının yaşama geçmesi, uygulamaya yansımaları, kentliler için kent içindeki bireyi temel alan kentli haklarıyla somutlaşmış olmaktadır

(Tekeli, 1994: 465). Uluslar arası insan hakları belgesindeki güvenceler ve gerekçeler, bir yandan konut hakkını sosyal haklar arasına koyarken; öte yandan konut hakkını kentli haklarına ve kentsel çevrenin korunmasına taşımıştır. Bu anlamda konut haklarının ve buna bağlı olarak öne çıkan diğer insan haklarının çeşitlenerek zaman içinde geliştiği, daha önceki aşamalarda gelişmiş olan konut hakkı gibi insan haklarının da kentli hakları olarak yeni bir anlam kazandığı görülmektedir (Tekeli: 2000: 31).

Her insanın konut ve çevresiyle bir bütün olarak korunduğu bir kentte yaşama hakkı vardır. Kentte yaşayanlara ve kent sakinlerine; diğer insan haklarına ek olarak tanınan kentli haklarının ortak özelliği, bu hakların diğer insan hakları gibi, insan hakları hukukunun aradığı tüm unsurları taşımasıdır. İnsan olmanın doğal bir sonucu olarak herkesin; insan haklarına saygılı ve geliştirmeye açık bir kentte yaşama hakkı, güvenli bir şehirde yaşama hakkı, ekolojik dengeleri korunmuş bir şehirde yaşama hakkı, girişim ve teşebbüsleri destekleyen bir kentte yaşama hakkı, yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerin halkın seçimine sunulduğu bir kentte yaşama hakkı, kentin ekonomik gelişiminden pay alma hakkının bulunduğu bir kentte yaşama hakkı ve talebi bulunmaktadır.

Kentli hakları, aynı zamanda yerel hizmetlerin kalite ve etkinliğinin artırılmasını, yerel topluluklarda ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklar yaratmayı, yerel topluluğun ve topluluk duygusunun geliştirilmesini ve yerel yönetimde etkin yurttaş katılımını da içermektedir (Ökmen, 1998, 2001).

Kentli hakları devlet ve yurttaşlar adına kentte yaşayanlara öznel bir hak tanıyan ve bağlayıcı değere sahip kurallar koymaktadır. Kentli hakları; kent ve çevresinin korunması ve buna ilişkin ihlaller ve sorunlara ilişkin hukuksal düzenlemeleri içerir. Kentli haklarının kapsamını; insan haklarına saygılı ve geliştirmeye açık bir kentte yaşama hakkı, güvenli bir şehirde yaşama hakkı, ekolojik dengeleri korunmuş bir şehirde yaşama hakkı, girişim ve teşebbüsleri destekleyen bir kentte yaşama hakkı, yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerin halkın seçimine sunulduğu bir kentte yaşama hakkı, kentin ekonomik gelişiminden pay alma hakkı, kültürel farklılıkların ayrımcılığa değil avantaja dönüştürüldüğü bir kentte yaşama hakkı, kent hizmetlerinin görülmesinde yerel yönetimlere seçme-seçilme, kararlarına katılma ve denetimde bulunma hakkı olarak belirlenebilir.

Konut hakkı ve çevresinin korunmasında, bireylerin; kentin ve kent çevresinin korunması ve kente karşı suç işlenmesinin önlenmesi için kullanılabilir bir takım hukuksal araçlara ihtiyacı bulunmaktadır. Konut, kent ve çevresinin korunmasında kentli haklarının ötesinde, herkesin; kente karşı işlenen suçları, toplum adına izleyebilecek; kurumlara, yetkilere ve bu amaçla yapılacak yasal düzenlemelere gereksinimi vardır (Keleş, 1995: 174).

Kentli hakları, bireyin hem tek başına, hem de toplu olarak istemde bulunabilecekleri haklardandır. Aynı zamanda, bireylerin ve toplumların öteki birey ve topluluklara karşı bu hakları gerçekleştirmek ve korumak yükümlülükleri de bulunduğu için dayanışma hakları içinde yer alır. Kentli hakların gerçekleştirilmesi ya da yaşama geçirilmesi üç farklı yönden önem taşır. Bunlardan birincisi; kentte yaşayan bir kimsenin haklarını kullanırken kentli hakları gasbetmesinin ve onları tahrip etmesinin önlenmesi ve bu hakların savunma yoluyla yaşama geçirilmesidir. İkincisi ise; kentli haklarının her kentlinin davranışlarıyla oluşup

geliştiği kabul edildiğine göre, kişilerin geliştirilmesine açık olması gerekliliğidir. Üçüncüsü ise, hak sahibinin bu hakları gerçekleştirilmesini toplumsal dizeni korumaktan sorumlu olan devletten istemesi yoluyla gerçekleştirilmesidir (Tekeli, 2000: 31).

Kentli haklarını uygulamaya koyma açısından önleyici önlemler olarak kentsel çevrenin iyi durumda muhafaza edilmesi ya da iyileştirilmesi amacıyla araç özgülükler olarak üç usulü hakkın kullanılmasını gerektirir. Haber alma hakkı, katılma hakkı ve başvurma hakkı olarak usule ilişkin haklar çerçevesinde yer alan bu üç hak; kentli haklarının kullanılmasında ve uygulamaya konmasında, ön koşul olarak kabul edilebilir.

Bilgilendirme hakkı, kişilerin ve ilgililerin, çevreyi bozma riski bulunan proje, program ve çalışmalardan haberdar edilmesidir. Devlet, enformasyon hakkının gerçekleşmesi için bir haber ve bilgiler zinciri kurmak yükümlülüğindedir. Zira halk için bilgi ve haber alma özgülüğü, evre hakkının uygulamaya konmasının önkoşuludur.

Katılma hakkı ise, kişi ve topluluklarının evre konusunda alınacak kararlara katılabil-meleridir. Başlıca biçimleri, tepki gösterme, birlikte hazırlık çalışması, danışma, kararlara katılma ve çevrenin yönetimine katılmadır. Katılım konusunda dernekler önemli bir araç ve ilgili makamların muhatabı durumundadırlar. evre bağlamında katılımcı demokrasinin geliştirilmesi, yerel ve ulusal ölçekte katılımın güçlendirilmesi ötesinde, uluslararası düzlemde katılımcı bir demokrasinin yaratılması gereği bulunmaktadır.

Başvuru hakkı ise; çevrenin bozulması ya da çevresel kurallara uyulmaması durumunda birey ve gruplarına, idare ve yargı makamları önünde başvuru olanağı tanınması anlamına gelir. Kuşkusuz bu hak, ilgili makamların etkili kararlara alma yetkilerine sahip olması ölçü-sünde işleve sahip olur. Aktarılan usule ilişkin üç hak, özellikle iş işten geçmeden hak öz-nelerinin harekete geçebilmeleri ve evre hakkının gerçekleşmesine katılabilmeleri bakımından birer önkoşuludur. Kentsel çevrenin uyumlu ve dengeli bir evre olarak korun-ması aynı zamanda kentsel mevcut olumlu değerlerin büyük ölçüde muhafazasına bağlıdır (Kaboğlu, 2002: 540).

Dünya ölçeğinde doğrulanmış olan bu hakların işlevi, kentsel çevrenin özellikle önleyici önlemlerle iş işten geçmekten korunması ve bu amaçla kentli haklarının kullanılmasıdır. İş birliği ve dayanışma sağlamak üzere kentsel çevreye ve kentli haklarına etki edecek her türlü tasarı program ve planlamadan; kent halkının haberdar edilmesi, bu konularda kent halkının düşünce ve kanaatlerinin bildirilerek işbirliği ve katılımlarının sağlanmasıyla; kent-sel çevreyle ilgili konularda, alınacak kararlardan katılımları gerekir. Kentsel evre üzerinde olumsuz etkisi olan işlem ve eylemlere karşı da başvuru hakkı sadece kentsel evre üzerinde olumsuz etkisi olacak işleve ve eylemlere karşı değil haber alma ve katılma hakkı ihlallerinin giderilmesini de kapsamına alır (Kaboğlu, 1996, 93).

2. Kentli Haklarının Uluslararası Güvenceleri

Kent ve kentli haklarının tarihsel temelleri, 1871 tarihinde yaşanan Paris Komünü'ne kadar uzanmaktadır. 1930 tarihli ve 1580 Sayılı Türk Belediye Yasası'nın örnek alındığı 1871 Fransız Belediye Yasası'nın en önemli görevi, kentsel evre sağlığının korunması ama-

cıyla kentsel altyapının kurulması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulmasıdır. 1933'de Atina'da toplanan Milletlerarası Modern Mimari Kongresi'nde temel şehircilik ilkelerinin belirlendiği Atina Anlaşması, 1941'de Alman işgali altında bulunan Paris'de yayınlanmıştır. Atina Anlaşması, kent planlamasını insan merkezli olarak ele almakla birlikte, sağlıklı kentsel çevreler yaratılması için önemli ipuçları sunmaktadır. İnsanca yaşanabilir koşullarda barınma gereksinimi olarak ifade edilen konut hakkı, Atina Anlaşması ile ilk kez ortaya atılmıştır (Akkoyunlu Ertan, 1997: 32).

Kökenlerini 1933 tarihli Atina Anlaşması ile 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nden alan konut hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını da içeren temel bir insan hakkı olmasının yanı sıra, temel bir kent hakkıdır da. Buna göre, herkes sağlıklı yaşama koşullarına sahip, ödenebilir bir konutta barınma hakkına sahiptir. Bu kapsamda, kentlilik hakkı ya da kentli olma hakkının değişik etmenler sonucu ileri derecede sınırlı kaldığı ve bir yaşar kalma sorununa dönüştüğü öne sürülebilir (Kaboğlu, 1995-1996: 46).

Dünya ölçeğinde hak ve özgürlükler çerçevesini oluşturan ilk belge olan 10 Aralık 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, kentli haklarına kaynaklık eden önemli bir belgedir. Bildirge'nin 25. maddesinde, "Herkes, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve gönenci için yeterli beslenme, giyinme, konut, sağlık bakımı ve zorunlu toplumsal hizmetleri de içeren bir yaşam düzeyine kavuşma hakkına sahiptir" ifadesi yer almaktadır. Bildirge, Atina Anlaşması'ndan sonra konut hakkına yer veren ikinci belge olma özelliğine de sahiptir.

1950 tarihinde benimsenen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kentliliğe ilişkin birinci kuşak hakları içermektedir. 1961 tarihinde Avrupa Konseyince benimsenen Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik ve toplumsal haklar açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 1961 tarihli BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, yine ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ilişkin önemli vurgular içermektedir. Sözleşme'de konut da dahil yaşam koşullarının iyileştirilmesi bir hak olarak yer almış, 12. maddesinde çevre sağlığının her bakımdan iyileştirilmesi öngörülmüştür.

Uluslararası ölçekte ilk kez çevre hakkını tanıyan özgürlükler hukukuna yeni bir toplumsal değer, özgün bir hak katan Haziran 1972 BM Çevre Konferansı sonucu yayınlanan Stockholm Bildirgesi'dir İnsanlar onurlu ve iyi bir yaşama olanak verecek kalitede bir çevrede, elverişli yaşam koşulları, eşitlik ve özgürlük temel hakkına sahiptirler..." ifadesinde asıl vurgulanmak istenen noktalar eşitlik, özgürlük gibi klasik ilkeler olmuştur (Kaboğlu, 1994: 286).

1992 tarihli Rio BM Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde ise, global çevrenin ve insan haklarının korunmasının uluslararası alanda bireysel olarak devletlerin iradelerine bırakılmayacağını kabul edilmesi bağlamında, herkesin ve her zamanın sorumluluğu olduğu genel olarak tanınmıştır" (Kaboğlu, 1994: 287).

17-19 Mart 1992 tarihlerinde Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'daki 27. oturumunda kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı (Karar No: 234 ve Eki) Avrupa'da 1980-82 döneminde yayılan Kentsel Rönesans'ın geliştirdiği önemli kentsel politikalara işaret eder. Şart'ta, ideal bir kentin kent haklarını ve bu arada sağlıklı bir kentte yaşama hakkını güvenceye bağla-

yabilecek bir kent olması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, kentsel yaşamın geliştirilmesinde gözetilen dört temel alan; fiziksel kentsel çevrenin geliştirilmesi, varolan konut stokunun yenilenmesi, kentlerde kültürel ve toplumsal olanakların yaratılması ve toplumsal gelişim ve yönetime halk katılımı olarak belirlenmiştir.

1996'da İstanbul'da gerçekleştirilen BM İnsan Yerleşimleri Konferansı olarak; Habitat II, yerleşim özgürlüğü, konut hakkı ve kentsel yaşam kalitesine vurgu yapar. Kentli haklarıyla ilgili olarak, uluslararası pozitif hukuk alanına, 1990'lı yılların başında yeni bir belge yansımış ve Avrupa Konseyi kararıyla oluşturulan Avrupa Kentsel Şartı ile kentli hakları önemli bir güvenceye kavuşturulmuştur” (Keleş, 1995: 172). İlk adımlarının 1992'de Rio'da atıldığı İkinci BM İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın, 3-14 Haziran 1996 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmesiyle yerleşim alanlarının korunmasıyla kentli haklarına dikkat çekilmiştir.

3. Avrupa Kentsel Şartı'nda Kentli Hakları

Avrupa Kentsel şartı, Avrupa Konseyi'nin kentsel politikalarından yola çıkılarak oluşturulmuş ve bu politikalar, 1980-1982 yılları arasında Konseyce düzenlenen “Kentsel Rönesans için Avrupa Kampanyası” kapsamında geliştirilmiştir. Avrupa Kentsel şartı; Avrupa Konseyi'nin temel hak ve özgürlüklerin korunması çağrılarına paralel olarak, kentsel gelişmenin niteliksel özellikleri ve yaşam kalitesiyle doğrudan ilgilidir. Bu anlamda Avrupa Konseyi ve AYBIK'nin kentsel konulardaki çalışmaları, yine kentsel konulara programlarında önemle yer veren diğer uluslararası kuruluşlardan ayırt edilebilmektedir.

Avrupa Kentsel Şartında, geleceğin kenti olarak tarif edilen İdeal kent, kentli haklarını koruyarak; en iyi yaşam koşullarını sağlayarak; halkına iyi bir yaşam biçimi sunarak; değerini orada yaşayan, ziyaret eden, çalışan ve ticaret yapan, eğlence, kültür ve bilgiyi orada arayan ve eğitim görenlerden alarak; birçok sektör ve aktiviteyi (trafik, yaşam, çalışma, dinlenme gereksinimleri) bir arada uyum içinde barındıran yaşam yeri olarak kabul edilmektedir.

Avrupa Kentsel Şartı; Avrupa'da, hemen her ülkeye uygulanabilecek bir dizi yol gösterici evrensel ilke tanımlamaktadır. Yerleşimlerin sorunları ölçekte farklılıklar göstermekle birlikte, özde aynı yapıyı barındırır. Demokrasileri kesintiye uğrama geleneği olmayan ülke kentlerinin deneyimlerini aktaran bu Şart, Orta ve Doğu Avrupa kentleri için içerdiği ipuçları açısından önemli olup, Şart'ın önemle benimsediği temel iki; ilke işbirliği ve dayanışmadır.

Aynı amaçlarla şart; şiddetten, her tür kirlilikten, bozuk ve çarpık kent çevrelerinden arınma hakkı; yaşadığı kent çevresini demokratik koşullarda kontrol edebilme hakkı; insanca konut edinme, sağlık, kültür hizmetlerinden yararlanma, dolaşım özgürlüğü gibi temel kentli haklarının olduğu inancını esas kabul eder. Ayrıca şart; söz konusu hakların, yaş, cinsiyet, ırk, inanç, milliyet, sosyoekonomik ve politik statü, ruhsal ve bedensel özürlüğü gözetmeksizin, tüm insanlara eşit koşullarda uygulanmasını savunur.

Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı, kentli hakları alanındaki en önemli bölgesel belgedir. Avrupa Kentsel Şartı metni, 20 maddelik bir deklarasyon ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır. Şartın 20 maddelik dekle-

rasyonundaki belirtilen hakların gerçekleşmesi; fertlerin, dayanışma ve sorumlu hemşehrilğe ilişkin eşit yükümlülükleri kabul etmesine bağlıdır.

Avrupa şartı, özellikle, ülke sınırlarını aşacak şekilde tüm Avrupa'daki kentler arasında; işbirliği ve dayanışmayı gerekli görür. Bu şart; şiddetten, her tür kirlilikten, bozuk ve çarpık kent çevrelerinden arınma hakkı; yaşadığı kent çevresini demokratik koşullarda kontrol edebilme hakkı; insanca konut edinme, sağlık, kültür hizmetlerinden yararlanma, dolaşım özgürlüğü gibi temel kentli haklarının olduğu inancını esas kabul eder. Ayrıca şart; söz konusu hakların, yaş, cinsiyet, ırk, inanç, milliyet, sosyoekonomik ve politik statü, ruhsal ve bedensel özürlü gözetmeksizin, tüm insanlara eşit koşullarda uygulanmasını savunur. Bu nedenle, yerel ve bölgesel yönetimlerin önemli bir sorumluluğu da, doğru kalkınma stratejileriyle, söz konusu kentli haklarını korumaktır. Kurgu ve yapı olarak şart, kentsel gelişmenin farklı boyutlarına ilişkin, açıklamalı paragraflarla desteklenen, bir dizi kısa ve açık ilkelerden oluşan tavsiye niteliği taşımaktadır.

Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu diğer uluslararası belgelerden farklı olarak Hükümetlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Avrupa kentsel şartı mevcut durumuyla kent ve kentli haklarına çok geniş bir çerçeve çizen ve yol gösteren tavsiye niteliğindeki bir belgedir. Bu düzenleme şekliyle; henüz kentli haklarının somutlaştırılıp koruyucu bir niteliğe sahip olduğunu ve şartın bir uluslar arası belge hak ihlallerine karşı bir koruma mekanizması sağladığını söylemek henüz mümkün görünmemektedir.

4. Avrupa Kentsel Şartı'nda Konut Hakkının Tanımlanması

Avrupa Kentsel Şartı'nda her insan ve ailenin; güvenli, sağlam bir konut edinme hakkının güvence altına alınması gerektiği vurgulanırken; konut hakkının kapsamının özellikle "Konut, kişinin gündelik yaşamını sürdürebilmek amacıyla enerji ve kuvvet toplayabildiği ve fiziksel sağlığı için güvenli, emin bir ortam olmalıdır. Buna da yapılarda güvenlik standartlarını oluşturup uygulamak, sıhhi olmayan yapılara ilişkin envanterleri derleyerek; yapıların yıkılması, yeniden yapılması ya da onarılmasına; yerel sağlık, güvenlik ve barınma birimlerinin işbirliği ile karar verilmelidir. Bu aynı zamanda konutların doğal tamamlayıcısı, bahçeler, yeşil alanlar ve bu amaçla ayrılmış benzeri paylarla (küçük bostanlarla) donatılması anlamına gelir." şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Avrupa kentsel şartında; konut hakkının kentli haklarına büyük oranda yansıtıldığı görülmektedir. Kentli hakları içinde barınma ve konut hakkı en önemli temel alanlardan birini oluşturmaktadır. Avrupa Kentsel Şartı ilkelerinin ana başlıklarından biri olan konut hakkının tanımı; "Konut yuvası olan kentler, daima "kale"lerinin gölgesinde barınmaya can atan insanlar ve toplum için çekici olmuştur. Konut edinmeye ilişkin haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. maddesinde belirtilmiştir. Konut, bireye ait kişisel bir mekan olup, ikamet edenin kentsel varlığının temel simgesi, toplumun temel yaşama birimidir. Konut stoku, kentin yapılaşmış alanının büyük bölümünü kaplar. Konut; bir insanın yaşamında sahip olmak için en büyük bedeli ödediği harcama kalemi olup; çalışma, dinlenme ve ulaşım ile birlikte kent yaşamının temel işlevlerinden biridir" şeklinde yapılmıştır.

Avrupa Kentsel Şartı'nda ayrıca konut hakkının gerçekleştirilmesine yönelik ilkeler de belirlenmiştir. Şartta, konut hakkının temel ilkeleri; konutla bireyin mahremiyetinin ol-

ması, her insan ve ailenin; güvenli, sağlam bir konut edinme hakkı, yerel yönetimlerin, konutla seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliği artırması, sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı olan kişi ve ailelerin haklarının, yalnızca pazar mekanizması koşullarına terk edilmemesi, yerel yönetimler tarafından, ev sahibi olabilmek ve kullanım süresi güvencesinin sağlanması, eskimiş konut dokusunun yenilenmesinin bedelinin burada oturan, sosyo-ekonomik seviyesi düşük gruplara yüklenmemesi olarak belirlenmiştir.

IV. ULUSAL BELGELERDE KENTLİ HAKLARI

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri (Habitat II) Konferansı'nın İstanbul'da 3-14 Haziran 1996'da toplanması ile konu dünya ölçeğinde gündeme gelmiş ve İstanbul Bildirgesi ile yeni bir evreye ulaşmıştır. Kabul edilen labitat Programı ve Eylem Planı ile BM İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin daha etkili, sürekli bir kurum haline getirilmesi hedeflenmiş; böylece bir uluslararası mekanizma oluşturulması aşamasına varılmıştır. Konut hakkının gerçekleşmesinde kamusal ve toplumsal aktörlerin katılımı da, Habitat II önemli bir özelliği ve hedefi olarak kaydedilebilir. Ülkemizde gerçekleştirilen Konferans, kent ve kentsel çevrenin yerleşim sorunlarını Türkiye'de evrensel kriterler ışığında değerlendirme olanağını sunmuştur (Kaboğlu, 1995-1996: 150).

Türk Hukukunda, yerleşim özgürlüğü sistematik olarak Anayasalarımızın klasik kişi hakları" çerçevesinde, konut sorunu ise "sosyal haklar" bölümünde düzenlenmektedir. Her iki hakkın evrimi ve sosyal devlet anlayışının gelişimi, yerleşme özgürlüğünü konut hakkına yaklaştırmış, onun bir çerçevesi haline getirmiştir (Kaboğlu, 1995-1996: 150).

Yerleşme özgürlüğü, insanların serbestçe yer değiştirebilmeleri, dile-dikleri yerde oturma, konutunu seçip yerleşme ve yaşama tercihlerinde özgür almalarıyla kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi anlamına gelir ve konut hakkıyla bütünleşir. Bu noktada kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi argümanı kentli haklarının anayasal dayanaklarını oluşturabilir. Gerçekten kentsel yaşam içindeki konut hakkı, ancak kent ve kent çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde güvence altına alınabileceğinden, doğrudan kentli haklarına uzanmaktadır. Konut hakkı, sağlıklı ve temiz bir kent ve kent çevresinde yaşama imkânı olduğunda tam olarak kullanılabilir. Kent ve kent çevresinin korunması; 1982 Anayasası'nın 56.maddesiyle düzenlenmiştir.1982 Anayasası'nın 56. maddesiyle; "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir" şeklinde ortaya koyduğu düzenlemeyle; Devlete, sağlıklı bir kent ve kent çevresinin korunması sorumluluğunu bir ödev olarak yüklemekte ve bu düzenleme ile aynı zamanda kentli haklarını da koruma altına almış bulunmaktadır.

Ülkemizde kent ve çevre haklarının dayanmakta olduğu genel bir hukuk ilkesi de Yurttaşlar Yasası'nda yer alan komşu hakkı olabilir. Komşu hakkı; kent ve kent çevresinde kendi haklarını kullanırken; diğerlerinin kentsel yaşam haklarını korumayı ve bu haklara saygı duymayı gerektirmektedir. Bu hakkı düzenleyen 2001 tarihli ve 4721 sayılı Yurttaşlar Yasası'nın 737. maddesinde yer alan; "herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşu topraklara zarar vermekten kaçınmalıdır." Şeklindeki düzenleme kentli haklarına güvence teşkil edecek pozitif hukuk düzenlemelerinden biridir.

Öte yandan Ülkemizde; son dönemlerde Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde çıkarılan, bilgi edinme yasası aktive edilerek; kentli hakları kapsamında yerel yönetim faaliyetlerinden bilgi sahibi olmak ve bu bilgiye göre; gerekli katılım ya da itirazların yapılması olanakları yaratılabilir.

SONUÇ

İnsan hak ve özgürlükleri içinde güvenlik içinde yaşama hakkını güvenceye alan birinci kuşak haklardan olan yerleşme özgürlüğünden sonra; insanlığın onur içinde yaşama hakkını sağlamak amacıyla ortaya çıkan sosyal haklar arasında yer alan konut hakkı; insan hakları bağlamında yerleşme özgürlüğüyle iç içe geçişle meydana çıkan karşılıklı bağımlılık; insan hak ve özgürlüklerinin, bir bütün halinde kullanılmasını gerektirmiş ve bu gereksinimden kentli hakları doğmuştur.

Yeterli bir konuta sahip olma hakkı, dayanağını İnsan Hakları Uluslararası Hukukundan alır. Konut hakkı güvenceye alınmadan, konut dokunulmazlığının ve sağlık ve yaşama hakkının bir anlamı kalmayacağı gibi dengeli ve planlı bir kentleşme de mümkün değildir. Bu nedenle de konut hakkı insan haklarının en düşük eşiği olarak nitelendirilebilir. Konut hakkı temeldir, kalkış noktasıdır; varış yeri ise yaşam kalitesi evresidir. Nitelikli bir yaşam, ancak konut hakkı temeli üzerinde kurulabilir; yerleşme özgürlüğünü gerekli kılar; ne var ki, bunun ötesinde, devlete ve hak öznelere düşen ödevler çerçevesinde ulaşılabilen bir kaliteyi, aşamay ifade eder. Bu nasıl ve nerede elde edilebilir? Bunlar; belli çevresel ortam ve koşullar, kent çevresi, düzenli kentleşme ve planlama, etkili ve katılımcı bir kent yönetimi şeklinde sıralanabilir. Bu algı ve kavrayış bizi kentli haklarına ulaştırır.

Plansız-düzensiz kentleşme ve sanayileşme, teknolojinin olumsuz etkileri, nüfus artışı ve doymak bilmez tüketim alışkanlıklarının baskısı; çeşitli toplumsal ve ekonomik sorunların yanı sıra çevresel değerlerin niteliğini bozucu sonuçlar da yaratmaktadır. Aynı şekilde kentsel dönüşüm projeleriyle konut hakkında yaşanan ihlaller kentsel yaşam alanlarının ve doğal olarak insanın kentsel çevresinin korunması gereğini ve talebini ortaya çıkarmıştır. Yerleşim alanlarının sağlıklı yaşam koşullarını yitirmesi ve konut hakkı ihlalleri, hukuksal alanda yeni gelişmeleri zorlamış, kent hakkı ve kentsel çevrenin korunması gibi yeni hak taleplerinin insan hakları sistematığı içinde tartışılıp incelenmesini gerektirmiş ve insan haklarının korunma alanının genişletilmesi sonucunu doğurmuştur.

Öte yandan eskimiş kent dokusunun yenilenme süreci de konut hakkı ihlallerine yol açmaktadır. Kent merkezlerinde eskiyen yapılarda oturanlar, genellikle Kentsel dönüşüm projeleriyle; buraların onarımı ve yenilenmesiyle,; onarımda oluşan değer artışıyla karşılamadıklarından, yaşadıkları yeri terk eder ve terke zorlanırken; süreç içinde barınma ve konut hakları ihlalleriyle karşılaşır. Sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı olan kişi ve ailelerin konut haklarının piyasa ekonomisi koşullarına terk edilmesi doğrudan konut hakkının ihlali anlamına gelir. Çünkü piyasa ekonomisinde ev sahipliği kişilerin mevcut ve süregelen ödeme gücüne bağlıdır. Piyasa ekonomisinde pazara girip barınma hakkı elde edebilmek; yaşlı, muhtaç, özürlü, işsiz, tek başına yaşayan azınlıklar ve göçmenler için pek mümkün değildir. Piyasa ekonomisinin haksız rekabet ortamındaki güvenilmez koşulları, bu gruplar için; doğrudan ayrımcılık yaratabilir, konut hakkı ihlallerine yol açabilir.

Kentsel sorunların artması, yurttaşların kente aidiyet ve çevre bilincini artırarak buna ilişkin hak istemlerinin kentli hakları olarak seslendirilmesine neden olmuştur. İnsan, sağlıklı ve dengeli bir çevreden yararlanabildiği ölçüde varlığını ve gelişmesini sürdürebilir. Sağlıklı bir çevrede yaşama ve barınma hak temeline oturan konut hakkı, kentsel yaşam alanlarındaki konut hakkı ihlalleriyle; sağlıklı ve yaşanabilir bir kentte yaşama hakkı talebi olarak kentli haklarına taşınmıştır. Böylece özünde; sağlıklı bir şekilde yaşar kalma amacını kurgulayan konut hakkıyla ve konut hakkı ihlallerine karşılık olarak ortaya çıkan kentli haklarıyla birlikte, insan haklarında; daha bütüncül bir koruma alanı yaratılmış olmaktadır.

Kentte yaşayan insanlar, sağlıklı ve dengeli bir kentsel çevrede yaşama hakkına sahip oldukları gibi, kentsel hizmetlerden de eşit ve erişilebilir biçimde yararlanmalıdırlar.

Bireyler, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabildikleri ölçüde kişisel varlıklarını ve gelişimlerini sürdürebilirler. Kentte yaşayan insanlar, sağlıklı ve dengeli bir kentsel çevrede yaşama hakkına sahip oldukları gibi, kentsel hizmetlerden de eşit ve erişilebilir biçimde yararlanmalıdırlar. Her insanın konut ve çevresiyle bir bütün olarak korunduğu bir kentte yaşama hakkı vardır. Kentte yaşayanlara ve kent sakinlerine; diğer insan haklarına ek olarak tanınan kentli haklarının ortak özelliği, bu hakların diğer insan hakları gibi, insan hakları hukukunun aradığı tüm unsurları taşımasıdır. Kentli hakların gerçekleştirilmesi ya da yaşama geçirilmesi; kentte yaşayan bir kimsenin haklarını kullanması esnasında kentli haklarını gasp etmesinin ve onları tahrip etmesinin önlenmesi ve bu hakların savunma yoluyla yaşama geçirilmesi açısından önem taşır. Aynı şekilde kentli haklarının; her kentlinin davranışıyla geliştiği kabul edildiğine göre, kişilerin geliştirilmesine açık olması gerekliliği bulunmaktadır. Hak sahipleri, kentli haklarının gerçekleştirilmesini; toplumsal düzeni korumaktan sorumlu olan devletten isteyeceklerinden; devletin kentli haklarının yaşama geçirilmesini sağlama yükümlülüğü vardır.

Gelişme ve yeni doğuş aşamasındaki her insan haklarında olduğu gibi; kentli haklarının somutlaştırılması ve tam anlamıyla etkin bir hukuksal koruma ve hukuksal güvenceye kavuşturulması için insanlık ailesinin önünde çok uzun bir yol bulunmaktadır. Son söz olarak gerçekte kentli haklarının güvenceye alınması sorununun, her insanlık sorununda her zaman olduğu gibi; tüm dünya insanların ve devletlerinin, evrensel insan hak ve değerlerine sahip çıkmasına ve bu konuda bilinçlenmelerine bağlı olduğunu söylemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akıllıoğlu, T. (1995), **İnsan Hakları**, Ankara.
- Balkır, Z.G. (2009), **Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Ankara.
- Bulut, N. (2009), **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, İstanbul.
- Gemalmaz, M. S., (2003) , **İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul.
- Gören, Z., (2006), **Anayasa Hukuku**, Ankara.
- Güzel, A., Okur, A. R., Caniklioğlu N. (2009), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, İstanbul.
- Kaboğlu, İ. Ö., (1996), **Çevre Hakkı**, Ankara.

- Kaboğlu, İ. Ö. (2002), **Özgürlükler Hukuku**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kalabalık, H. (2004), **İnsan Hakları Hukuku**, Ankara.
- Keleş, R., (2007) (1993), **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Üstün, G., (2009), **Kentsel Dönüşümün Hukuki Boyutu**, İstanbul.
- Tanör, B., (1978), **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, İstanbul.
- Tekeli, İ., (2000), **Kentsel Haklar**, Ankara.
- Sur, M., (1995), **İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları**, İzmir.

Makaleler

- Akkoyunlu Ertan, K. (1997), “Kentli Hakları”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 3, Eylül 1997, Ankara.
- Gemalmaz M. S. (1986), “Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C: 7-8, 1985-1986, Ankara.
- Kaboğlu, İ. Ö., (1995-1996), “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı“, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt;17-18, 1995-1996, Ankara.
- Keleş R. (1995), "Sağlıklı Kentte Yaşama Hakkı", **Sağlıklı Kentler ve İnşaat Mühendisliği**, İzmir: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Yayını, 20-21 Ekim 1995.
- Talas, C. (1981-1982), “Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 3-4 , 1981-1982, Ankara.
- Turan, G. (1995-1996), “Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu”, **İnsan Hakları Yıllığı, Dr. Muzaffer Sencer’e Armağan**, Ankara.
- Tekeli, İ. (1994), “Kentsel Haklar: Karşılaştırmalı Bir Çerçeve Türkiye”, (Der.: Mete Tunçay), **WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi**, İstanbul.
- Uygun, O. (2002), “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, **Anayasa Yargısı**, 20, Ankara.
- Ökmen, M. (1998), “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kentsel Haklar ve Bazı Mülahazalar’”, **Yeni Türkiye**, İnsan Hakları Özel Sayısı II, 22 Temmuz Ağustos 1998, Yıl 4, Sayı 22, Ankara.
- <http://www.avrupakonsevi.org.tr/tur/antlasma/aas180o.html>, (3.6.2010)